

HANDLINGSPLAN

Bærekraftig reisemålsutvikling

Visit Vesterålen 2019 - 2021

VESTERÅLEN

lokal mat

Tilrettelegging for lokalbefolkning og besøkende

Helårlig arbeidsplasser

ANDØY

BØ

HADSEL

SORTLAND

ØKSNES

Innholdsfortegnelse

Innledning	3
Bakgrunn	3
<i>Om sammenhengen mellom Masterplanprosessen og Bærekraftig reisemålsutvikling</i>	<i>4</i>
<i>Om prosessen med Bærekraftig reisemålsutvikling</i>	<i>5</i>
<i>Om merket for Bærekraftig Reisemål</i>	<i>5</i>
<i>Om bærekraftig reiseliv i et langsiktig perspektiv</i>	<i>6</i>
Prosjektorganisasjonen	7
Målsettinger og strategier	7
<i>Overordnet mål</i>	<i>7</i>
<i>Delmål og strategisk retning</i>	<i>7</i>
<i>Effektmål for bedriftene</i>	<i>9</i>
Forankring, oppfølging og rapportering	10
<i>Utarbeidelse av handlingsplanen</i>	<i>10</i>
<i>Innspill fra relevante aktører</i>	<i>10</i>
<i>Beslutningsprosess</i>	<i>10</i>
<i>Rapportering</i>	<i>11</i>
Organisering av videre arbeid	11
Tiltaksplan	12
Forkortelser	12
<i>Bevare natur, kultur og miljø</i>	<i>12</i>
<i>Styrking av sosiale verdier</i>	<i>17</i>
<i>Økonomisk levedyktighet</i>	<i>22</i>
 Vedlegg 1) Sammenheng mellom Masterplan og Handlingsplan Bærekraft	 25

Innledning

Handlingsplan for Bærekraftig reisemålsutvikling i Vesterålen er en omfattende plan som skal sikre en bærekraftig utvikling av reiselivet i hele regionen i framtiden. Planen har et langsiktig perspektiv og målet er kontinuerlig forbedringer for reisemålet.

Tiltakene i handlingsplanen handler om å være i forkant for å ta tak i problemene før de oppstår, slik at reiselivet ikke har negativ effekt på Vesterålen. Et ansvarlig reiseliv handler ikke bare om godt omdømme, det handler også om å beskytte og utvikle lokalsamfunn, samt tilrettelegger for at naturen, lokalbefolkningen og bedriftene ikke skal oppleve negative konsekvenser av en ønsket besøksvekst.

Handlingsplanen er gjeldende for destinasjonsselskapet Visit Vesterålen og kommunene Andøy, Bø, Hadsel, Sortland og Øksnes. De nevnte kommunene utgjør reisemålet Vesterålen.

Handlingsplanen baserer seg på målsettinger og tiltaksforslag som er helhetlige, relevante og som skal gi effekt for hele regionen.

Det er gjennom prosessarbeid og innspillmøter med aktører fra næring, kommuner, frivillige, samt en rekke sentrale organisasjoner utarbeidet mål, strategier og tiltak for bærekraftig reisemålsutvikling i Vesterålen.

Bakgrunn

Bærekraftig reisemålsutvikling baserer seg på de 10 prinsippene for bærekraftig reiseliv, gjengitt i figuren under. Disse prinsippene tar utgangspunkt i bevaring av natur, kultur og miljø, styrking av sosiale verdier og økonomisk levedyktighet. Listen er utarbeidet av Innovasjon Norge, med utgangspunkt i UNWTOs prinsipper. Målet med Handlingsplanen for Bærekraftig reisemålsutvikling i Vesterålen er å involvere bredt for å oppnå kontinuerlige forbedringer innen disse prinsippene. Planen skal også sikre at Vesterålen kvalifiserer for Merket for Bærekraftig reisemål innen 2021.

10 prinsipper for et bærekraftig reiseliv (UNWTO)

(1) Prinsippene bygger på UNWTO sin definisjon av et bærekraftig reiseliv - "Making Tourism More Sustainable. A guide for policy makers". UNWTO/UNEP, 2005. EU benytter også definisjonen som utgangspunkt for sin handlingsplan for et bærekraftig, europeisk reiseliv, jfr. rapporten "Action for More Sustainable European Tourism" - februar 2007.

Figur 1: 10 prinsipper for et bærekraftig reiseliv

Om sammenhengen mellom Masterplanprosessen og Bærekraftig reisemålsutvikling

Visit Vesterålen er i gang med Innovasjon Norges program for bedre reisemålsutvikling, en såkalt Masterplanprosess. Forstudien (fase 1) ble avsluttet i juni 2017 med sluttrapporten «Vesterålen 2025». Etablering av et rammeverk for utvikling/masterplan (fase 2) startet opp høsten 2017 og skal ferdigstilles i løpet av første halvår 2019. Deretter går reisemålet over i en gjennomføringsfase «fra ord til handling» (fase 3). Den pågående Masterplanprosessen har allerede formulert en foreløpig ambisjon og en rekke målsettinger for utvikling av Vesterålen som reisemål inkludert følgende mål-bilde knyttet til bærekraft:

BÆREKRAFT 2025

Vesterålen er sertifisert som Bærekraftig Reisemål og har utviklet bærekraftige bedrifter som både er lønnsomme, håndterer volumene og tilbyr meningsfulle opplevelser forankret i det stedlige ressursgrunnlaget.

Høsten 2017 avklarte Masterplanprosessen at merkeordningen for Bærekraftig Reisemål var et egnet verktøy, som innfrir det reiselivet i Vesterålen har behov for. Visit Vesterålen søkte derfor Innovasjon Norge om midler til et eget prosjekt, som har som formål å merke Vesterålen som et bærekraftig reisemål. Å bli merket som bærekraftig reisemål betyr at destinasjonen over tid prioriterer et mål om økt bærekraft, ikke at reisemålet er bærekraftig. Ved å kartlegge ulike punkter for forbedring, signaliseres det at reisemålet er i gang med et langsiktig arbeid for økt bærekraft.

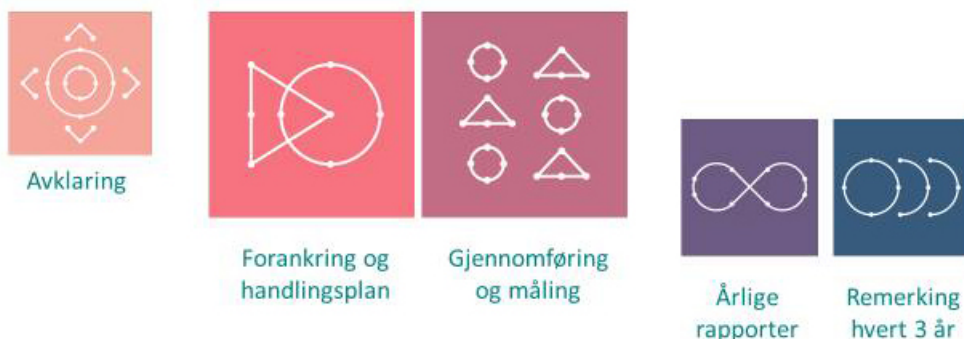
Beslutningen om å jobbe systematisk og aktivt med bærekraft er et resultat av at Vesterålen gjennom Masterplanprosessen har besluttet å jobbe for vekst av reiselivet i regionen. Dette skal skje på en bærekraftig måte slik at man er forberedt på å håndtere fremtidig vekst på en god måte. Følgende premisser legges til grunn:

- Bærekraftarbeidet i Vesterålen skal ha klare mål og tydelige tiltak.
- Hele Vesterålen skal med i arbeidet (= alle 5 kommuner) og det skal mobiliseres bredt.
- Prioriteringer av tiltak skal skje etter det som gir størst effekt og der hvor det er størst behov.

Om prosessen med Bærekraftig reisemålsutvikling

Prosessen med bærekraftig reisemålsutvikling består av ulike faser. Arbeidet med handlingsplanen tilhører den første fasen. I tillegg til å utarbeide selve handlingsplanen, skal Vesterålen avklare status på reisemålet i dag i lys av de 10 prinsippene for bærekraftig reiseliv gjennom standardens 42 kriterier og 104 indikatorer. Handlingsplanen legger grunnlaget for fase 2 (Gjennomføring og måling) i arbeidet med å kvalifisere for Merket for bærekraftig reisemål. **Planens omfang gjør at det ikke er forventet at alle mål og foreslåtte tiltak skal være gjennomført innen prosjektperioden på to år.**

Arbeidsprosess og faseinndeling

Om merket for Bærekraftig Reisemål

Innovasjon Norge har utviklet og tilbyr Merket for Bærekraftig reisemål som et verktøy for reisemål som ønsker å jobbe langsiktig for en mer bærekraftig lokal reiselivsutvikling gjennom involvering, ansvarlig styring og verdiskaping. 15 norske reisemål har allerede kvalifisert seg for Merket og rundt 15 reisemål er i gang med arbeidet for å kvalifisere seg. Tidligere i år ble den norske standarden «Bærekraftig reisemål» godkjent av det internasjonale organet Global Sustainable Tourism Council (GSTC). Norge er med dette ett av få land som har en godkjent nasjonal standard for bærekraft i reiselivet.

Dette arbeidet er viktig av flere grunner. For det første blir turister mer og mer bevisst på det når de velger sin reisedestinasjon og for det andre så er det flere aktører som velger underleverandører basert på bærekraft. I tillegg bidrar dette til positiv utvikling for lokale reiselivsbedrifter, både sosialt og økonomisk.

Evaluering av Bærekraftig reisemål utført av Vista analyse i 2016 på oppdrag av Innovasjon Norge, viser at 71 prosent av utenlandske turoperatører mener at det vil være økt etterspørsel etter bærekraftige destinasjoner de neste 5 årene. Turoperatører og kunder stiller større krav, og fokus på bærekraft vil bli en forutsetning for utvikling og lønnsomhet. For å sikre økonomisk bærekraft og verdiskaping må kvalitet i alle ledd stå sentralt i utviklingen.

Overordnet mål bærekraftig reisemål Vesterålen

Vesterålen skal håndtere sin egen vekst på en god måte, slik at det stedlige ressursgrunnlaget ikke forringes for fremtiden og at miljøbelastningen (fotavtrykket) reduseres over tid. Økt turisme skal berike regionen, og ikke skape konflikter og frustrasjon hverken i forhold til egne innbyggere, lokalsamfunn eller annen nærings- og samfunnsvirksomhet.

Reisemålet Vesterålen skal alltid være «et skritt foran».

Om bærekraftig reiseliv i et langsiktig perspektiv

Bærekraftig reiseliv fungerer på samme måte som fiskeri og landbruk. Man kan høste av et stedlig ressursgrunnlag i et langsiktig perspektiv dersom man ikke forringer de produksjonsmessige forutsetningene (overfiske eller utarming av jorda – eller ytre påvirkning, f.eks. forurensning, som påvirker disse forutsetningene). Attraktiviteten på det stedlige natur- og kulturbaserte ressursgrunnlaget i Vesterålen er også en svært viktig del av et risikobilde for investeringer i reiselivet i regionen. Hvis man vet at Vesterålen håndterer sin egen utvikling som reisemål på en god måte, så øker sannsynligheten for å tiltrekke seg investeringer og gründere.

Prosjektorganisasjonen

Visit Vesterålen er prosjekteier av «Bærekraftig reisemålsutvikling i Vesterålen». Visit Vesterålen er organisert som en avdeling i Vesterålen Regionråd. Vesterålen reiselivsutvalg er underlagt regionrådet med Vesterålen regionråds arbeidsutvalg som overordnet styre.

Styringsgruppen (SG), bestående av representanter fra Vesterålens reiselivsutvalg:

- Andøy: Kolbjørn Blix – politisk representant
- Bø: Ingrid Lekven – næringsrepresentant/pakketering og opplevelse
- Hadsel: Robin Bolsøy – næringsrepresentant/overnatting, servering og opplevelser
- Sortland: Mona Sandvold – politisk representant
- Øksnes: Ssemjon Gelitz – næringsrepresentant/overnatting, servering og opplevelse
- Vesterålen regionråd: Tove Mette Bjørkmo – politisk leder av reiselivsutvalget (SG-leder)

Observatører i SG:

- Tommy Nilsen, Nordland Fylkeskommune
- Terje Haugen, Innovasjon Norge

Prosjektansvarlig (PA): Astrid Berthinussen, Visit Vesterålen

Prosjektleder (PL): Stian Frivåg, Fiskeriparken Egga Utvikling AS

Prosessveileder (PVL): Ingrid Solberg Sætre, Mimir AS

Prosjektorganisasjonen for neste fase avklares når finansiering av hovedprosjekt er innvilget.

Målsettinger og strategier

Overordnet mål

Vesterålen skal håndtere sin egen vekst på en god måte, slik at det stedlige ressursgrunnlaget ikke forringes for fremtiden og at miljøbelastningen (fotavtrykket) reduseres over tid. Økt turisme skal berike regionen, og ikke skape konflikter og frustrasjon hverken i forhold til egne innbyggere, lokalsamfunn eller annen nærings- og samfunnsvirksomhet.

Reisemålet Vesterålen skal alltid være «et skritt foran».

Delmål og strategisk retning

1. Reisemålet Vesterålen skal være «et skritt foran»

Det betyr at Vesterålen skal være fremtidsrettet, pro-aktive og føre var slik at veksten i

reiselivet skjer skånsomt og kontrollert. Utviklingen skal være basert på morgendagens opplevelsesbaserte reiseliv, relevant kundeinnsikt om hvilke behov turistene har, samt oppdatert innsikt om hvordan veksten i reiselivet påvirker lokalsamfunnet.

2. Reisemålet Vesterålen skal lykkes med videre vekst uten økte miljøbelastninger

Det innebærer at det i Vesterålen skal være orden på avfall og sanitæranlegg, det skal være minst mulig slitasje på naturen og en reduksjon i de totale miljøbelastningene over tid. Herunder tilrettelagt sanitær- og avfallshåndtering langs viktige fartsårer - både for vandring, sykkelturisme og langs bilvegene. Dette betyr at kapasiteten til å håndtere veksten må følge veksten, slik at Reisemålet Vesterålen ikke får et etterslep, irreversible negative konsekvenser og et dårlig omdømme.

3. Reisemålet Vesterålen skal være godt tilrettelagt og enkelt å besøke

Med det menes at Vesterålen skal være Norges best tilrettelagte turområde med skiltede og merkede turløyper, hvor både sikring og restaurering står i fokus. Videre skal reisemålet tilrettelegge for nok parkering og god offentlig kommunikasjon. Dette innebærer også at Vesterålen skal være ledende på informasjon slik at de besøkende opptrer i tråd med næringslivets og lokalbefolkningens ønsker og behov, og slik at turistene settes i stand til å redusere sine egne miljøbelastninger (fotavtrykk). Det skal skje gjennom bruk av ny teknologi og historiefortelling. Vesterålen skal være en troverdig aktør for autentiske natur- og kulturopplevelser. Kunnskapsnivået på reisemålet vedrørende ivaretagelse og formidling av kulturarv, tradisjoner, historie og bevaring av naturressurser skal være høy.

4. Videre vekst i turismen i Vesterålen skal berike lokalsamfunnet

Dette innebærer at veksten i reiselivet skal bidra positivt til økt sysselsetting og at Vesterålen skal være et godt sted å leve og bo. Vesterålen skal ha levende kystsamfunn (ikke kulisser for turister). Videre skal forholdet mellom de besøkende og lokalbefolkning preges av gjensidig respekt og positive holdninger. Det skal være sosiale møteplasser (fysiske bygninger/visningssenter) hvor lokal befolkning og besøkende treffes. Det betyr også at lokalbefolkningen skal være stolt av og bidra til utviklingen av reiselivsnæringen. Samtidig skal reiselivsnæringen være preget av og forbundet med verdier som samhold, samarbeid og stolthet. Herunder ligger også at reiselivet skal samhandle godt med andre næringer.

5. Reisemålet Vesterålen skal være en helårsdestinasjon

Det betyr at det skal være attraktivt å besøke Vesterålen hele året gjennom sesong- og væruevhengige tilbud, herunder mat og måltidsopplevelser, arrangement og tematiske

spissede opplevelser. Å utvikle helårsturisme er det enkeltstående innsatsområdet som vil være den viktigste bidragsyteren for å oppnå økonomisk vekst, lokal verdiskaping, stabile arbeidsplasser og lønnsomme bedrifter i reiselivet.

6. Reisemålet Vesterålen skal mobilisere bredt

Dette innebærer at bærekraftarbeidet skal inkludere og engasjere næringsliv, kommuner (lokalpolitikere/administrasjon), frivillig sektor og lokalbefolkning. Det skal stimuleres på bred front gjennom miljøsertifisering av kommuner og bedrifter. For å skape synlige resultater så raskt som mulig skal dette arbeidet tilrettelegges gjennom egne incentivordninger (økonomisk støtte) og et helhetlig kommunikasjonsarbeid.

7. Reisemålet Vesterålen skal organisere seg slik at bærekraftarbeidet gir størst effekt

Med dette menes at alle 5 kommuner og andre sentrale aktører skal jobbe sammen for å sikre effektiv gjennomføring av bærekraftarbeidet. Herunder at det skal være enighet om beslutningsstrukturene, samt en forenkling av arbeidsprosessene for å sikre gjennomføringskraft og god bruk av ressursene. Videre at det skal være forståelse og motivasjon i hele Vesterålen for å samarbeide om bærekraftig reisemålsutvikling. Dette siste delmålet som omhandler en optimal organisering av bærekraftarbeidet, fokuserer på det som skjer «bak scenen». De første seks delmålene handler om det som skjer «på scenen», dvs. i møte med de besøkende.

Effektmål for bedriftene

Ved å implementere de tre prinsippene for bærekraftig reisemålsutvikling, vil bedriftene få en ny måte å tenke og handle på. Dette gjelder både i den vanlige jobbhverdagen, i produktutvikling, forretningsutvikling, ledelse og markedsføring. Gjennom arbeidet med bærekraftig reisemålsutvikling vil bedriftene kunne tilegne seg ny kunnskap, heve kvaliteten på produkter og tjenester, i tillegg til omdømme. Gjennom de tiltakene som skal gjennomføres i forbindelse med prosessen, vil det gi økte muligheter for framtidig vekst hos bedriftene. I tillegg vil bedriftene få tilbud om miljøfyrtårnsertifisering, som er et verktøy for miljøledelse og besparelse (både av kostnader og utslipp). Mer om miljøfyrtårnsertifisering kan leses her: <https://www.miljofyrtarn.no>.

Forankring, oppfølging og rapportering

Utarbeidelse av handlingsplanen

Denne handlingsplanen er utarbeidet gjennom en behovskartlegging på reisemålet, samt en GAP-analyse med utgangspunkt i Standard for bærekraftig reisemål (Innovasjon Norge 2017) og gjennom dialog med næringslivet.

Innspill fra relevante aktører

Det har blitt gjennomført en rekke infomøter om prosjektet. Disse har blitt gjennomført i alle kommunene i Vesterålen: Andøy, Bø, Hadsel, Sortland og Øksnes. Medlemsbedrifter av Visit Vesterålen i tillegg til andre relevante og interesserte aktører i reiselivsnæringen har blitt invitert til disse. I tillegg har det blitt arrangert workshoper i flere kommuner, slik at de samme aktørene har fått gitt innspill til viktige fokus- og satsingsområder i handlingsplanen. I de kommuner hvor det ikke har lyktes å arrangere workshops, har alle medlemmer av Visit Vesterålen blitt kontaktet ved flere anledninger om ønske om innspill til handlingsplanen. Det har i tillegg blitt oppfordret til innspill til handlingsplanen både per mail, i nyhetsbrevet til Visit Vesterålen og på deres nettsider, i tillegg til i media.

Det ble i tillegg gjennomført en spørreundersøkelse om bærekraft for medlemsbedriftene til Visit Vesterålen. Resultatene fra undersøkelsen viser et bredt engasjement for bærekraft i næringen. Bedriftene er opptatt av å arbeide etter bærekraftige prinsipper og mener det er en nødvendig forutsetning for videre vekst.

Det har også vært tett dialog med en rekke andre uavhengige organisasjoner og bedrifter, som er relevant for arbeidet med bærekraftig reisemålsutvikling. Aktører som Reno-Vest, Statens Vegvesen, friluftsrådet med flere har vært involvert. Handlingsplanen har blitt sendt ut for å få innspill fra kommuner, medlemsbedrifter av Visit Vesterålen og andre relevante aktører, før den endelig ble vedtatt i Visit Vesterålens utvalg.

Prosjektorganisasjonen er derfor trygge på at det har vært en bred, åpen og inkluderende prosess hvor næringslivet i regionen har fått muligheten til å gi sine innspill. Denne handlingsplanen bygger derfor på de innspillene som har kommet i forbindelse med de nevnte møtene. Det er disse innspillene som sammen med en GAP-analyse danner grunnlaget for tiltakene.

Beslutningsprosess

Handlingsplanen er vedtatt av Vesterålen reiselivsutvalg etter en innspillsrunde blant medlemsbedrifter, kommunene og andre relevante aktører. Deretter skal det i alle 5

kommunene fattes et prinsippvedtak om å bidra aktivt til bærekraftig reisemålsutvikling i Vesterålen.

Kommunene beslutter ikke selve Handlingsplanen, men tar denne til orientering i forbindelse med prinsippvedtaket. De ulike tiltakene i handlingsplanen skal følges opp av ansvarlig organisasjon/-er, mens den lokale prosjektlederen har et overordnet ansvar for gjennomføringen i prosjektperioden frem til kvalifisering for merket. Dette skjer i samarbeid med en nedsatt styringsgruppe.

Etter at Vesterålen har kvalifisert for merket og prosjektperioden er over, vil Visit Vesterålen nedsette en arbeidsgruppe, som har det overordnede ansvaret for oppfølging av de ulike tiltakene. Denne arbeidsgruppen vil også være ansvarlig for at handlingsplanen revideres hvert tredje år. Den reviderte handlingsplanen vil danne grunnlaget for merkingen hvert tredje år.

Rapportering

Status og fremdrift i bærekraftsarbeidet skal etter at handlingsplanen er vedtatt, rapporteres årlig til alle fem kommuner og halvårlig til medlemsbedriftene til Visit Vesterålen. Det er et krav i Merkeordningen at det skal utarbeides en årlig bærekraftsrapport. Denne rapporten skal sendes til Innovasjon Norge, samtidig danner den grunnlaget for nevnte orienteringer på reisemålet.

Visit Vesterålen og nedsatt arbeidsgruppe vil være ansvarlig for at dette følges opp. Visit Vesterålen og arbeidsgruppen vil også ha ansvar for finansiering knyttet til merking etter 3 år.

Organisering av videre arbeid

Merket for Bærekraftige Reisemål har som utgangspunkt at handlingsplanen skal samle og forene hele reisemålet sitt arbeid med bærekraft. Visit Vesterålen har tatt på seg ansvaret for å holde i handlingsplanprosessen og lede arbeidet frem mot merket, med prosjektleder for fase to.

Destinasjonsledelsen står fritt til å organisere arbeidet på den måten de mener det er hensiktsmessig, innenfor formkravene gitt av Innovasjon Norge. I det ligger at de kan delegere og/eller engasjere andre til å bistå med/gjennomføre hele eller deler av arbeidet. Prosjektleder vil bistå i arbeidet knyttet til de punktene som gjelder dokumentering og besvaring av standarden og annet som er relevant til dette.

Tiltaksplan

Tiltaksplanen er organisert etter de ti prinsippene for bærekraftig reisemålsutvikling. Disse er gjengitt i figur nr.1 på side 4. Tiltakene er derfor ikke rangert etter hva som oppleves som mest viktig. Denne vurderingen skal gjøres i neste fase. Arbeidet med bærekraft er et kontinuerlig arbeid, for å stadig blir *enda mer* bærekraftig og det handler om å vise til en positiv utvikling. Planen er dermed langsiktig og det vil ta flere år å gjennomføre alle tiltakene. Derfor skal planen også revideres hvert tredje år, for å luke bort det som er gjort, fokusere på det som gjenstår og samtidig ta inn nye punkter dersom det er nødvendig. Å bli merket som bærekraftig reisemål betyr at destinasjonen over tid prioriterer et mål om økt bærekraft, ikke at stedet er bærekraftig.

Forkortelser

DL = Destinasjonsledelsen – Visit Vesterålen

PL = Prosjektleder – Egga Utvikling AS

PV = Prosessveileder – Mimir AS

Viser for øvrig til Vedlegg 1) for forklaring av forkortelsene som står i venstre kolonne (under TEMA). Disse forkortelsene viser sammenhengen og konkrete koblinger mellom arbeidet med *Masterplan Vesterålen 2025* og *Handlingsplanen for Bærekraftig reisemålsutvikling*.

Bevare natur, kultur og miljø

TEMA	INNHold
1. Kulturell rikdom <i>HA03: Levende kystsamfunn</i>	Utarbeide en oversikt over kulturlandskap, kulturarv og annet som er av spesiell interesse for reiselivet. Det skal utvikles i en åpen prosess, for å forbedre Vesterålens forutsetninger til å bevare og formidle kulturarv. Tidsrom: 2019-2020 Ansvarlig: DL/PL Medvirkende: Teknisk etat og kulturavdelinger i kommunene, museum nord, regionrådet
<i>HA03: Levende kystsamfunn</i>	Arbeide for at alle kommuner får en kulturminneplan Tidsrom: 2019-2020 Ansvarlig: DL Medvirkende: Kommunene, Nordland Fylkeskommune
<i>HA03: Levende kystsamfunn</i>	Synliggjøre lokale kulturtradisjoner, samt videreutvikle besøkendes opplevelser og deltakelse innen lokale aktiviteter knyttet til fiskeri, landbruk og matproduksjon. Tidsrom: 2019 Ansvarlig: DL Medvirkende: Reiselivsnæringen/medlemsbedriftene til Visit

	Vesterålen
<p>2. Landskapets fysiske og visuelle integritet</p> <p><i>HA03: Hikers Paradise</i></p>	<p>Vesterålen Friluftsråd skal i samarbeid og tett dialog med kommunene utarbeide en oversikt over de mest benyttede turløyper- og ruter i Vesterålen. Dersom merking, vedlikehold, renovering og avfallshåndtering ikke er tilstrekkelig, skal en plan for dette utarbeides. Planen skal også inneholde en liste over turløyper som er ekstra utsatt og som det skal arbeides for at prioriteres i kommunen. Dersom enkelte av rutene opplever for høy aktivitet i forhold til bæreevne, skal det arbeides for å utvikle tiltak som styrker infrastruktur til å ta i mot denne økningen eller andre tiltak som for eksempel å verne rutene og styre trafikken til alternative ruter.</p> <p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: Kommunene og Vesterålen Friluftsråd Medvirkende: DL, Reno-Vest, Statens Vegvesen, DNT, kommunene</p>
<i>HA03: Hikers Paradise</i>	<p>Lage en oversikt over hvor nasjonal skiltmal benyttes per i dag og vurdere i hvilke tilfeller det er hensiktsmessig å bruke den, der hvor det ikke gjøres per i dag</p> <p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: Vesterålen Friluftsråd Medvirkende: DL, Reno-Vest, Statens Vegvesen, DNT</p>
<i>HA03: Hikers Paradise</i>	<p>Lage en oversikt over hvilke turmål som er universelt utformet og hvilke turmål det er hensiktsmessig å gjøre universelt utformet</p> <p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: Vesterålen Friluftsråd Medvirkende: DL, Reno-Vest, Statens Vegvesen, DNT</p>
<i>HA03: Hikers Paradise</i>	<p>Utrede muligheten for å ansette en egen koordinator med hovedansvar for turløyper og det som naturlig tilknyttes disse (informasjon, sikkerhet parkering, søppel, wc med mer)</p> <p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: Regionrådet Medvirkende: Vesterålen friluftsrådet, DL</p>
<i>HA03: Hikers Paradise, Levende Kystsamfunn og Whales & Wildlife (dvs. alle)</i>	<p>Det skal arbeides for at kommunene vedtar at de skal ta hensyn til landskapets fysiske og visuelle integritet ved gjennomføring av bygg- og anleggstiltak og annet relevant planarbeid</p>

	<p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: DL/PL Medvirkende: Kommunene, regionrådet, utbyggere</p>
	<p>Kommuner og andre større innkjøpere skal oppfordres til å vedta at de skal stille miljøkrav som tildelingskriterium ved anskaffelser</p> <p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: DL/PL Medvirkende: Kommunene, regionrådet, utbyggere</p>
<p>3. Biologisk mangfold</p> <p><i>HA03: Hikers Paradise, Levende Kystsamfunn og Whales & Wildlife (dvs. alle)</i></p>	<p>Det skal arbeides for at kommunene tar i bruk eksisterende og ny kunnskap om natur, kultur, biologisk mangfold og miljø, også det som fremkommer gjennom prosjektet for bærekraftig reisemålsutvikling, i kommunalt planarbeid og andre relevante planer</p> <p>Tidsrom: Kontinuerlig Ansvarlig: DL/PL Medvirkende: Kommunene, regionrådet, utbyggere</p>
<p><i>HA03: Hikers Paradise, Levende Kystsamfunn og Whales & Wildlife (dvs. alle)</i></p>	<p>Utarbeide en oversikt over naturlandskap, friluftsområder og annet som er av spesiell interesse for reiselivet. Det skal utvikles i en åpen prosess, for å forbedre Vesterålen sine forutsetninger til å bevare og formidle naturarv.</p> <p>Tidsrom: 2019-2020 Ansvarlig: DL/PL Medvirkende: Kommunene, museum nord, regionrådet, andre forvaltere</p>
<p><i>HA03: Whales & Wildlife</i></p>	<p>Kartlegge eventuelle negative konsekvenser av og kontinuerlig overvåke tilbudene knyttet til hvalsafari og andre dyr- og fuglesafarier, for eventuelt å kunne iverksette tiltak tidlig nok – slik at det biologiske mangfoldet ikke tar skade av reiselivsvirksomheten</p> <p>Tidsrom: 2019-2020 Ansvarlig: DL Medvirkende: Aktuelle kommuner og reiselivsbedrifter</p>
<p>4. Rent miljø og ressurseffektivitet</p>	<p>Det skal utarbeides en oversikt over tilgjengelig infrastruktur (rasteplasser) for å finne ut om den er tilstrekkelig, med spesielt fokus på: toalett, parkering, avfallspunkter, tømmestasjoner, rasteplasser og renovasjon av dette. Planen skal inneholde hvilke pressområder som bør prioriteres ved</p>

<p><i>HA03: Hikers Paradise, Levende Kystsamfunn og Whales & Wildlife (dvs. alle)</i></p>	<p>renovasjon/utbygging</p> <p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: DL, Reno-Vest Medvirkende: Statens Vegvesen, kommuner (teknisk etater)</p>
<p><i>HA03 (alle) & HA05</i></p>	<p>Arbeide for at sentrale utfartssteder og andre pressområder prioriteres når infrastruktur skal utbygges, forbedres eller renoveres</p> <p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: DL, Reno-Vest Medvirkende: Statens Vegvesen, kommuner</p>
<p><i>HA05</i></p>	<p>Det skal arbeides for at infrastrukturen skal være mer tilgjengelig hele året og ikke bare i sesong (i henhold til planer om mindre sesongbasert reiselivsnæring)</p> <p>Tidsrom: Kontinuerlig Ansvarlig: DL Medvirkende: Reno-Vest, Statens Vegvesen, kommuner</p>
<p><i>HA05</i></p>	<p>Bruk av transport til og fra destinasjon, attraksjoner, opplevelser og aktiviteter skal måles og koordineres</p> <p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: DL/PL Medvirkende: Kommuner, transportselskaper i regionen, reiselivsbedrifter</p>
<p><i>HA05</i></p>	<p>Det skal arbeides for å forbedre tilbudet av offentlig transport på og til destinasjonen, også i lavsesong og rundt høytider</p> <p>Tidsrom: Kontinuerlig Ansvarlig: DL Medvirkende: Kommuner, fylkeskommunen, transportselskaper i regionen, reiselivsbedrifter</p>
<p><i>HA05</i></p>	<p>Det skal arbeides aktivt for å redusere utslipp og næringslivet skal oppfordres til bruk av transportmiddel med høy miljøstandard</p> <p>Tidsrom: 2020 Ansvarlig: DL Medvirkende: Kommuner, transportselskaper i regionen, reiselivsbedrifter</p>
<p><i>HA05</i></p>	<p>Det skal undersøkes hvor det er størst behov for å etablere ladestasjoner for el-bil og arbeide for at disse blir etablert</p>

	<p>Tidsrom: Kontinuerlig Ansvarlig: DL Medvirkende: Forskjellige merkeordninger, kommuner, destinasjonsselskap, transportselskaper i regionen, reiselivsbedrifter</p>
	<p>Det skal arbeides aktivt for god avfallshåndtering i boliger, fritidsboliger, bedrifter og i det offentlige rom</p> <p>Tidsrom: Kontinuerlig Ansvarlig: Reno-Vest Medvirkende: Statens Vegvesen, kommuner, DL</p>
	<p>Det skal kartlegges om det er tilstrekkelig returpunkter for avfallshåndtering</p> <p>Tidsrom: Kontinuerlig Ansvarlig: Reno-Vest Medvirkende: Statens Vegvesen, kommuner, DL</p>
HA06	<p>Det skal arbeides for at medlemmer og andre aktører i reiselivsnæringen kildesorterer på minst tre fraksjoner</p> <p>Tidsrom: Kontinuerlig Ansvarlig: DL i samarbeid med Reno-Vest Medvirkende: Reno-Vest, Statens Vegvesen, kommuner</p>
HA05	<p>Det skal utarbeides en oversikt over tømmestasjoner for camping og om disse er tilstrekkelig. Informasjonen skal gjøres tilgjengelig på internett. Det skal også være informasjon på større skilt i regionen og annen viktig informasjons-materiell.</p> <p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: DL Medvirkende: Reno-Vest, Statens Vegvesen, kommuner</p>

Styrking av sosiale verdier

TEMA	INNHOLD
<p>5. Lokal livskvalitet og sosial verdiskaping</p> <p>HA05</p>	<p>Det skal arbeides for at reiselivsnæringen tilrettelegger for alle besøkende gjennom universell utforming og Visit Vesterålen skal ha tilgjengelig informasjon over hvilke plasser som er universelt utformet</p> <p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: DL/PL Medvirkende: kommuner, reiselivsbedrifter, miljøorganisasjoner, handicaporganisasjoner</p>
<p>HA03: <i>Levende Kystsamfunn</i></p>	<p>Det skal arbeides for å tilrettelegge for samarbeid mellom reiselivsnæringen og andre næringer som er viktig for Vesterålen, gjennom konkrete prosjekt. Eksempelvis landbruks- og fiskerinæringen</p> <p>Tidsrom: Kontinuerlig Ansvarlig: DL Medvirkende: aktører tilknyttet reiselivs-, landbruks- og fiskerinæringen</p>
<p><i>Masterplanen</i></p>	<p>Det skal arbeides for at kommuner inviterer lokalbefolkning, lokalt næringsliv og andre organisasjoner, til å delta i planarbeid relevant for handlingsplanen og der hvor det er hensiktsmessig</p> <p>Tidsrom: 2019-2020 Ansvarlig: DL Medvirkende: Kommunene, næringsforeningene, reiselivsnæringen, lokalbefolkning, lokalt næringsliv og andre relevante organisasjoner</p>
<p><i>Masterplanen</i></p>	<p>Arbeide aktivt for økt samarbeid på tvers av kommuner, bedrifter og næringer</p> <p>Tidsrom: Kontinuerlig Ansvarlig: DL Medvirkende: Kommunene, reiselivsnæringen</p>
<p>6. Lokal kontroll og engasjement</p> <p>HA03 (alle) & HA04</p>	<p>Utarbeide en oversikt over de 10 viktigste møteplassene mellom de besøkende og lokalbefolkning i Vesterålen</p> <p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: DL/PL Medvirkende: PV</p>
	<p>Handlingsplanen skal oppdateres hvert tredje år av destinasjonsledelsen</p>

	<p>Tidsrom: Hvert tredje år Ansvarlig: DL og PL Medvirkende: PV</p>
	<p>Kommunestyrene skal få en årlig orientering om arbeidet med handlingsplanen</p> <p>Tidsrom: Årlig Ansvarlig: DL og PL Medvirkende: PV</p>
	<p>Medlemsbedriftene av Visit Vesterålen skal få orientering hvert halvår, om både handlingsplanen og arbeidet med bærekraftig reisemålsutvikling generelt</p> <p>Tidsrom: Halvårlig Ansvarlig: DL og PL Medvirkende: PV</p>
	<p>Det skal lages en forenklet, digital versjon av Handlingsplanen som kan lastes ned på visitvesteralen.com og vestreg.no</p> <p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: DL og PL Medvirkende: PV</p>
	<p>Det skal lages god informasjon om arbeidet med bærekraft på visitvesteralen.com</p> <p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: DL og PL Medvirkende: PV</p>
	<p>Det skal gjennomføres en spørreundersøkelse blant lokalbefolkningen som måler ambisjoner, bekymringer og tilfredshet med reiselivsutviklingen</p> <p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: DL/PL Medvirkende: PV</p>
HA06	<p>Det skal gjennomføres en gjesteundersøkelse, for å kartlegge regionens gjestetilfredshet</p> <p>Tidsrom: 2020 Ansvarlig: DL/PL Medvirkende: PV</p>

	<p>Det skal gjennomføres en bedriftsundersøkelse</p> <p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: DL/PL Medvirkende: PV</p>
<i>Masterplanen</i>	<p>Arbeide for å skape lokalt engasjement og stolthet over Vesterålen som reisemål</p> <p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: DL Medvirkende: Kommuner, lokalt næringsliv, lokalbefolkningen, PL, PV</p>
<p>7. Jobbkvalitet for reiselivsansatte</p> <p><i>HA06</i></p>	<p>Det skal tilrettelegges for at bedrifter, gjennom kurs og opplæring, skal kunne få bedre markeds kunnskap, herunder hvilke turister som besøker destinasjonen, hva de er på utkikk etter og annet som kan bidra til å skape en bedre kundeopplevelse og markedsføring av Vesterålen, samt egen bedrift</p> <p>Tidsrom: Kontinuerlig Ansvarlig: DL Medvirkende: Utviklingsselskaper, kunnskapspark, utdanningsinstitusjoner, Nordnorsk reiseliv, reiselivsbedrifter</p>
<i>HA06</i>	<p>Det skal gjennomføres kurs og opplæringsprogram tilrettelagt for reiselivsnæringen, basert på hva næringen selv ønsker mer kunnskap og informasjon om. Kursene/opplæringsprogrammet skal gjennomføres en gang hvert halvår</p> <p>Tidsrom: Kontinuerlig Ansvarlig: DL Medvirkende: Utviklingsselskaper, kunnskapspark, utdanningsinstitusjoner, nordnorsk reiseliv, reiselivsbedriftene</p>
<i>HA06</i>	<p>Destinasjonsledelsen skal bistå bedrifter i utviklingen av egen opplæring, som for eksempel innenfor kulturforståelse, lokal mat, HMS, universell utforming, sosiale medier, bærekraftig reisemålsutvikling, lovverk og lokalhistorie</p> <p>Tidsrom: Kontinuerlig Ansvarlig: DL Medvirkende: Utviklingsselskaper, kunnskapspark, utdanningsinstitusjoner, Nordnorsk reiseliv, reiselivsbedrifter</p>

HA06	<p>Det skal gjennomføres tiltak som fokuserer på å finne de gode fortellingene og tilby kurs i fortellerteknikk</p> <p>Tidsrom: 2019-2020 Ansvarlig: DL Medvirkende: kommuner, reiselivsnæringen</p>
<p>8. Gjestetilfredshet og trygghet: opplevelseskvalitet</p> <p>HA03 (alle)</p>	<p>Det skal utvikles egne «Vesterålsvettregler» etter modellen fra Lofoten sine «Lofotvettregler»</p> <p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: DL/PL Medvirkende: Friluftsrådet, DNT, kommuner, reiselivsbedrifter</p>
HA05	<p>Det skal arbeides for å sikre trygge veier og brøyting langs disse. Det skal også arbeides for å informere om vanskelige kjøreforhold til de besøkende</p> <p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: DL med bistand fra kommunene Medvirkende: Statens Vegvesen, kommuner, lokallag – bilorganisasjoner, transportselskap</p>
<p>HA03: Hikers Paradise</p>	<p>Det skal arbeides aktivt med å informere om vanskelige turforhold, viktigheten av riktig bekledning og om viktigheten ved bruk av refleks. Dette kan skje gjennom Vesterålsvettreglene, produktbeskrivelser, skilting, turistinfo, eller en eventuell app</p> <p>Tidsrom: 2019/kontinuerlig Ansvarlig: DL Medvirkende: Kommuner, statens vegvesen, reiselivsnæringen, turistinfo</p>
HA03 (alle) & HA04	<p>Det skal oppfordres til tiltak som bidrar til god gjesteadferd og samfunnsansvar, blant besøkende og lokalbefolkningen</p> <p>Tidsrom: kontinuerlig Ansvarlig: DL Medvirkende: Destinasjonsselskap, friluftsråd, DNT, kommuner, reiselivsbedrifter</p>
	<p>Destinasjonsledelsen skal tilby politikere orientering om reiselivets betydning for lokalsamfunnet Vesterålen og viktigheten av helhetlig langsiktig reisemålsutvikling. Dette kan skje i forbindelse med den årlige orienteringen</p>

	<p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: DL Medvirkende: PV, kommuner</p>
HA03 (alle) & HA4	<p>Det skal gjennomføres tiltak som bidrar til frivillighet, hvor lokalbefolkning blir invitert og motivert til å delta og gi innspill på skilting, merking og rydding</p> <p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: Vesterålen friluftsråd/DL Medvirkende: DNT, kommuner, reiselivsbedrifter, lokalbefolkning, Reno-Vest</p>

Økonomisk levedyktighet

TEMA	INNHold
<p>9. Økonomisk levedyktige og konkurransedyktige reiselivsdestinasjoner gjennom lokal verdiskapning</p> <p><i>HA03: Levende Kystsamfunn</i></p>	<p>Det skal jobbes aktivt med å øke graden av lokal produsert mat, produkter og råvarer på lokale restauranter og andre utsalgssteder, samt formidling av disse</p> <p>Tidsrom: Kontinuerlig Ansvarlig: DL Medvirkende: Ulike matnettverk, restauranter, utsalgssteder, lokale matprodusenter</p>
<p><i>HA03 (alle) & HA04</i></p>	<p>Det skal utvikles flere produkter basert på helhetlige opplevelser og bredere spekter fra opplevelsesbasert reiselivsnæring</p> <p>Tidsrom: 2020 Ansvarlig: DL Medvirkende: Friluftsråd, DNT, kommuner, reiselivsbedrifter</p>
<p><i>HA03: Levende Kystsamfunn</i></p>	<p>Det skal arbeides aktivt med å fremme og markedsføre lokale matprodusenter</p> <p>Tidsrom: Kontinuerlig Ansvarlig: DL Medvirkende: Ulike matnettverk, restauranter, utsalgssteder, lokale matprodusenter</p>
<p><i>HA03: Levende Kystsamfunn</i></p>	<p>Det skal motiveres til utvikling av lokale produkter og suvenirer, inkludert mat, drikke og andre land- og sjømatprodukter, som er bærekraftige</p> <p>Tidsrom: 2020 Ansvarlig: DL Medvirkende: Ulike matnettverk, restauranter, utsalgssteder, lokale matprodusenter</p>
<p><i>HA03: Levende Kystsamfunn</i></p>	<p>Det skal arbeides for å etableres et godt samarbeid mellom de ulike næringene innen lokalmat, eksempelvis matnettverk</p> <p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: DL Medvirkende: Ulike matnettverk, restauranter, utsalgssteder, lokale matprodusenter</p>
	<p>Det skal arbeides aktivt for at medlemsmassen til Visit</p>

<i>Masterplanen</i>	<p>Vesterålen økes, slik at flere er med og bidrar til fellesoppgaver på reisemålet</p> <p>Tidsrom: Kontinuerlig Ansvarlig: DL Medvirkende: Reiselivsnæringen</p>
<i>Masterplanen</i>	<p>Bygge merkevaren Vesterålen, basert på arbeidet med masterplanen</p> <p>Tidsrom: 2020 Ansvarlig: DL Medvirkende: Eksternt selskap, prosjektleder masterplan</p>
<p>10. Økonomisk levedyktige og konkurransedyktige reiselivsbedrifter</p> <p><i>Masterplanen</i></p>	<p>Det skal utvikles en plan som legger til rette for vekst i lavsesong, som blant annet skal bidra til at bruken av tilgjengelige kommersielle senger unyttes maksimalt. Utviklingen og effekt av satsingen skal måles.</p> <p>Tidsrom: 2019-2020 Ansvarlig: DL/PL Medvirkende: Reiselivsnæringen, Nordnorsk reiseliv</p>
<i>HA06</i>	<p>Det skal aktivt arbeides med å øke antallet merker og sertifiseringer (som inkluderer energibesparende tiltak) for miljø, kvalitet og bærekraft i reiselivsbedriftene og kommunene</p> <p>Tidsrom: Kontinuerlig Ansvarlig: DL Medvirkende: Forskjellige merkeordninger, miljøsertifisører innen de forskjellige ordninger og kommunalt, kommuner</p>
<i>Masterplanen</i>	<p>Det skal stimuleres til utviklingen av flere helårige reiselivsbedrifter</p> <p>Tidsrom: Kontinuerlig Ansvarlig: DL Medvirkende: Kommuner, reiselivsnæringen</p>
<i>Masterplanen</i>	<p>Det skal arbeides aktivt for at destinasjonen markedsføres som et helårig reisemål</p> <p>Tidsrom: Kontinuerlig Ansvarlig: DL Medvirkende: Prosjektleder masterplan, Kommuner, reiselivsnæringen</p>

	<p>Vesterålen skal markedsføres ved å gjennomføre kampanjer som fokuserer på de forskjellige sesongene, spesielt ved bruk av film og bilder som i større grad fokuserer på høst og vinter</p> <p>Tidsrom: Kontinuerlig Ansvarlig: DL Medvirkende: Kommuner, reiselivsnæringen</p>
<i>HA03: Hikers Paradise</i>	<p>Se på muligheten for å koordinere utleie av utstyr til turister, frakt og levering av dette, samt vedlikehold av dette</p> <p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: DL Medvirkende: Kommuner, reiselivsnæringen, DNT, frivillighetssentraler</p>
	<p>Utvikle en egen app for Vesterålen tilpasset turistene, for å gi en bedre besøksopplevelse</p> <p>Tidsrom: 2019 Ansvarlig: DL Medvirkende: Eksternt selskap</p>

Vedlegg 1) Sammenheng mellom Masterplan og Handlingsplan Bærekraft

I tiltaksdelen (side 12-24) er det satt inn en rekke forkortelser i venstre kolonne (under TEMA). Disse forkortelsene viser sammenhengen mellom hovedaktivitetene i arbeidet med *Masterplan for Vesterålen 2025* og de ulike tiltakene i *Handlingsplanen for Bærekraftig reisemålsutvikling*.

Gjennom å vise koblinger mellom de foreslåtte tiltakene i denne Handlingsplanen og hovedaktiviteten i arbeidet med den overordnede strategiske Masterplanen, håper vi at helheten tydeliggjøres og sammenhengene forstås på en god måte.

Eksempel: Følgende tiltak under «Tema 2: Landskapets fysiske og visuelle integritet» på s.13:
«Lage en oversikt over hvor nasjonal skiltmal benyttes per i dag og vurdere i hvilke tilfeller det er hensiktsmessig å bruke den, der hvor det ikke gjøres per i dag»
forsterker arbeidet med Masterplanens HA 03: Konseptualisering og sesongutvikling, for Hikers Paradise

Hovedaktiviteten i arbeidet med Masterplan for Vesterålen 2025

Forkortelse	Navn og kort forklaring
HA 01	AMBISJONSNIVÅ FOR UTVIKLINGEN Etablere en felles visjon og ambisjon for destinasjonen, uttrykt som følger: «Å realisere Vesterålens potensial som et attraktivt og bærekraftig reisemål, med transportløsninger som fremmer vekst og opplevelser som skaper gjestestrømmer hele året.»
HA 02	KUNDEREISER SOM METODE OG FRAMTIDIGE MARKEDSMULIGHETER Kartlegge behov, produktmuligheter og reisemønstre gjennom å ta i bruk kundereisemetodikk og utarbeidelse av personas.
HA 03	KONSEPTUALISERING OG SESONGUTVIKLING Styrke sesongutviklingen gjennom konseptualisering av bærende produkter: Hikers Paradise - Whales & Wildlife - Levende Kystsamfunn
HA 04	STEDS- OG ATTRAKSJONSUTVIKLING Utvikle tiltak som kan heve kvalitet og tilgjengelighet til de viktigste møtestedene med Vesterålens identitet, natur og kultur.
HA 05	INFRASTRUKTUR, TILGJENGELIGHET OG KOMMUNIKASJON Få fram de samferdselsmessige utfordringene og endringene Vesterålen står overfor. Avklare hvordan man best kan styrke den turistmessige tilretteleggingen, herunder skilting, tilretteleggings- og informasjonstiltak.
HA 06	BEDRIFTSUTVIKLING, NETTVERK OG KOMPETANSE Styrke eksisterende virksomheter og stimulere til etablering av nye opplevelser og bedrifter, profesjonalisering av de eksisterende og en generell kvalitets- og kapasitetsheving.
HA 07	INSPIRASJON OG KOMPETANSEHEVING Styrke samarbeidskultur, kompetanse og inspirasjon gjennom å arrangere studietur til relevant reisemål.